

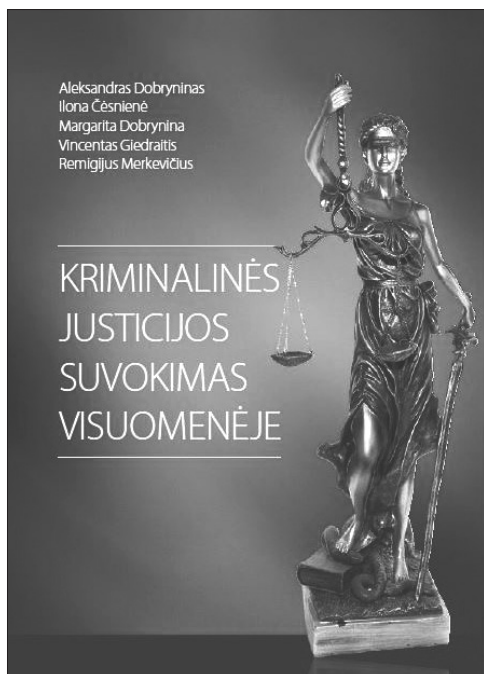
Arūnas Acus

Legum omnes servi sumus, ut liberi esse possimus

Visi esame įstatymų vergai, kad galėtume būti laisvi.
(Cicerono kalba „Už Kluencijų“, 146 skyrius)

2014 metais baigėsi Europos socialinio fondo finansuotas projektas „Kriminalinės justicijos recepcija visuomenėje“. Vienas šio projekto rezultatų yra monografija *Kriminalinės justicijos supratimas visuomenėje* (išleista Vilniaus universiteto leidyklos lietuvių ir anglų kalbomis), kurios analizuojamų problemų ratas atliepia šiuolaikinės Lietuvos visuomenės kriminalinės justicijos vertinimo poreikį. Knyga yra aktuali ne tik mokslininkams, bet ir Lietuvos visuomenei.

Monografijos autorių kolektyvas – Aleksandras Dobryninas, Ilona Čėsnienė, Margarita Dobrynina, Vincentas Giedraitis, Remigijus Merkevičius – yra gerai žinomi mokslininkai. Skaitydamas knygą, suprantu, kad be ankstesnių šių mokslininkų (bendraautorių) mokslinių straipsnių, monografijų bei produktyvios tiriamosios veiklos, nebūtų ir šios studijos. Anksčiau išleistos knygos *Virtuali nusikaltimų tikrovė* (2001), *Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją bei visuomenės saugumą* (2004), *Kriminologijos teorijos* (2008), *Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai* (2010) jau daug metų tarnauja akademinėi bendruomenei kaip

Aleksandras Dobryninas, Ilona Čėsnienė, Margarita Dobrynina, Vincentas Giedraitis ir Remigijus Merkevičius. *Kriminalinės justicijos supratimas visuomenėje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014 m., psl. 227.

kasdieniniai studijų proceso pagalbininkai, be kurių neapsieinama visuose būsimųjų kriminologų, teisininkų, sociologų, komu-

nikacijos studijų ir kitų socialinių profesijų studentų baigiamuosiuose darbuose. Todėl galima teigti, kad ši studija yra ilgalaikio mokslininkų įdirbio ir mokslinių interesų atspindys, leidžiantis autoriams pateikti loginį kriminalinės justicijos įvertinimą ir strateginius orientyrus justicijos suvokimui ugdyti. Tik profesionaliai pasirengę mokslininkai gali pilnaverčiai apčiuopti ir identifikuoti kriminalinės justicijos suvokimo segmentus.

Pasak autorių, kriminalinės justicijos suvokimui įtakos turi šeši socialinių mokslų segmentai – filosofinis, sociologinis, lingvistinis, politinis-ekonominis, psichologinis ir kriminalinės justicijos „virtualizacija“, – nes būtent tai struktūruoja socialinį suvokimą, kas yra teisingumas ir kaip jis įveiksimas visuomenėje. Šiandien dėl intensyvių ekonominių bei politinių pokyčių teisinius procesus, ypač kriminalinės justicijos aspektu, vertiname kaip dinamiškus ir daugiaplanius, nuolat besikeičiančius ir turinčius reaguoti į ekonomikos bei politikos konteksto kaitą. Tačiau mokslinio įrodymo siekiamybė, atskleidžiant justicijos virsmą, yra ne tik „diagnozuoti“ segmentus, bet ir atskleisti jų tarpusavio sąsajas.

Tiriamo objekto turinys monografijoje konstruojamas kaip teorinė ir empirinė visuma. Kriminalinės justicijos struktūros funkcionavimo problemos ir jų išmanymas ilgai didžiaja dalimi priklausė gana uždaram diskursui, kuriuo rūpinosi tik teisingumą įgalinančios bei įveiksinančios institucijos: policija, teismai, prokuratūra, kalėjimų administracija. Dabar šios institucijos pradeda dalintis teisingumo problemų aptari-

mu su platesne specialistų bendruomene. Į šį procesą įtraukiami politikai, mokslininkai, savivaldybių tarnautojai, profsąjungų atstovai bei kitos visuomenės grupės, nors ir neturinčios specifinio kriminalinės justicijos žinojimo monopolio, tačiau turinčios simbolinę galią formuoti visuomenės nuomonę. (Ar tai į gera, kol kas sunku pasakyti). Tačiau, kaip teigiama šioje studijoje, kriminalinės justicijos būklės vertinimui ir strategavimui yra labai svarbūs platesnio visuomenės rato – politikų, žurnalistų ir kitų visuomenės suinteresuotojų – vertinimai.

Žinomas visuomenės ir kultūros pokyčių vertintojas filosofas Vytautas Rubavičius, kurį aptariamos studijos kontekste galima pavadinti „gerai informuotų piliečių kohortos nariu“, gana kritiškai ir negailestingai atsiliepia apie Lietuvos kriminalinę justiciją. Jo teigimu, įtvirtintos teisminės sistemos esmę sudaro tai, jog „visuomenė nedalyvauja vykdant teisingumą ir niekaip negali paveikti teisėsaugininkų sluoksniu“ (2014; 209). Neabejotinai, kad šis V. Rubavičiaus vertinimas yra „išprovokuotas“ Lietuvos viešojoje erdvėje paplitusios nuomonės. Ar tikrai taip yra?

Pradėdamas knygos recenziją tokia V. Rubavičiaus įžvalga, visų pirma noriu atkreipti dėmesį, kad kriminalinės justicijos studija pasižymi objekto analizės visybiškumu. Sociologinės mįslės įminimui, – kaip kriminalinė justicija suvokiama visuomenėje, – pasirinktas savotiškas conceptualių priešpriešų sugretinimas ir derinimas, todėl šelmiškai visos studijos formulę galima apibūdinti taip: 2+2+2. Pirmas dvejetas atspindi teorinį lygį, kur derinamos dvi – feno-

menologinė ir postmodernistinė – prieigos; antrasis dvejetas yra duoklė pozityvistiniam empirizmui – atlikti du kiekybiniai tyrimai (reprezentatyvi gyventojų apklausa ir Lietuvos masinių medijų monitoringas); trečiasis dvejetas yra humanistinio ir kūrybinio prado ženklas, simbolizuojantis du kokybinius tyrimus (surengtos fokusuotos grupinės diskusijos ir atlikta serija pusiau struktūruotų interviu). O jei šią skaičių kombinaciją papildysime dar vienu dėmeniu – $(2+2+2) \times 2$, tai gausime monografijos įvade pateikto kriminalinės justicijos apibrėžimo eilučių skaičių – 12. Pateikiamas kriminalinės justicijos apibrėžimas:

„Tai <...> teisės, moralės ir etikos normomis pagrįstas procesas (įskaitant veiksmus, kurie daro įtaką teisinio veikimo iniciatyvai, veikimo teisinės formos, veikiančius asmenis ir jų elgesio struktūrą bei kt.), kurio metu nustatoma (keičiama, pildoma ir pan.), koks elgesys tam tikru istoriniu laikotarpiu laikomas nusikalstamu ir kokios baudžiamojo poveikio priemonės taikytinos už tam tikrą kriminalinį elgesį, apibrėžiamos nusikalstamo elgesio išaiškinimo formos ir procedūros, formos ir metodai, taip pat praktinis valstybinius įgalinimus turinčių bei į procesą įsitraukusių ar įtrauktų privačių asmenų elgesys tiriant ir nagrinėjant nusikalstamas veikas bei atliekant paskirtas baudžiamojo poveikio priemones“ (p. 6–7).

Mes matome, kad net tokios apimties fenomeno apibrėžimas, esantis gana toli nuo stilistiškai grakštaus apibūdinimo ir prilygstantis sunkiasvoriui teisiniam kalbėjimui, pridėtiniais sakiniais apglėbiančiam visas galimas išlygas bei interpretacijas, beveik nefiksuoja šiuolaikinės socialinės terpės pokyčių. Šiuolaikinėse valstybėse pagreitį įgauna procesai, kurie skatina perėjimą nuo „elitiš-

kai“ uždaro „teisinio švietimo“ prie „egalitariškai“ atviro „dalyvavimo kartu“ projekto, kuris orientuojasi į konkrečius bendruomenės ir jos narių poreikius.

Recenzijos autoriui atrodo, kad pamatinė studijos autorių pastanga yra siekis atskleisti kriminalinės justicijos suvokimo visuomenėje principus įvertinant, kokios žinojimo formos apie pamatinius kriminalinės justicijos principus yra paplitusios tarp įvairių socialinių grupių ir kokie yra šių žinojimų įsitvirtinimo mechanizmai. Tai yra sociologinės pagarbos verta pozicija, kaip ir metodologinė prielaida, kad kriminalinės justicijos nagrinėjimas negali apsiriboti vien teisiniu normatyviniu kontekstu ir apie kriminalinę justiciją galima kalbėti ne tik kaip apie praktinį baudžiamojo teisingumo vykdymo įrankį, bet ir kaip socialinę kultūrinę fenomeną, turintį filosofinius, sociologinius, psichologinius, ekonominius bei politinius aspektus (p. 9). Neabejotinai pozityvi nuostata yra teiginys, kad kriminalinės justicijos problemos negali būti vien profesionalų ir politikų reikalas, kad efektyvi komunikacija ir bendravimas su visuomenės nariais yra jos sėkmės garantas (ten pat).

Visos šios mokslinės studijos centrinis metodologinis principas – žinojimo, galios ir kalbos sąveika. Ši žinojimo, galios ir kalbos sąveika interpretuojama pasitelkus du sociologijos mokslo autoritetus: fenomeno loginės sociologijos klasiko Alfredo Schutzto mokymą apie socialinę episteminę stratifikaciją ir postmoderniosios sociologijos atstovo Michelio Foucault idėją apie diskursą kaip įgalintą kalbėjimą. A. Schutzas, remdamasis skirtinga dalykine žinojimo kompetencija,

sukonstravo tris žinančio žmogaus idealius tipus, kurie gali būti įvardinti kaip „ekspertas“ (profesinis žinojimas), „gerai informuotas pilietis“ (tarpinis žinojimas) ir „žmogus iš gatvės“ (kasdienis žinojimas) (1964: 122). Įvardyti žinojimai nėra visiškai izoliuoti ar homeostaziški: jie kinta, sąveikauja, turi vieni kitiems įtaką. Ekspertų diskursas pretenduoja į „teisingą“ teisingumo suvokimą, kuriame glūdi malonumo ir skausmo adaptaciniai principai. Politinis arba „gerai informuotų piliečių“ diskursas suinteresuotas traktuoti kriminalinę justiciją per visuomenės kontrolės prizmę; viešasis arba „žmonių iš gatvės“ diskursas operuoja stereotipinėmis schemomis apie tvarką ir teisingumą.

Siekiant išanalizuoti kriminalinės justicijos Lietuvoje suvokimo turinį ir lygį, buvo atlikti du kiekybiniai ir du kokybiniai sociologiniai tyrimai. Monografijos autoriai, atlikdami kokybinius tyrimus, siekė ištirti kriminalinės justicijos recepciją trijose socialinėse episteminėse grupėse – ekspertų, eilinių visuomenės narių bei gerai informuotų piliečių – ir įvertinti šių grupių sąveikos raišką. Kiekybinių tyrimų tikslas – išnagrinėti viešojo diskurso specifiką ir masinių medijų vaidmenį konstruojant kriminalinės justicijos įvaizdį visuomenėje. Medijų metodologinė tyrimų schema tikslingai paremta fenomenologinės sociologijos mokymu apie ženklų ir simbolių reikšmę socialinės tikrovės bei socialinio žinojimo konstravime.

Monografijos idėja išdėstyta trijose dalyse, kurios nuo pirmųjų eilučių patraukia dėstyto ir analizės skvarba, argumentų pygnių intriga, netikėtomis ir energingomis įžvalgomis. Nors kiekviena dalis stilistiškai,

energetiškai, euristiškai skirtinga, autoriai sugeba išgauti loginę teksto visumą.

Pirmoji monografijos dalis skirta teisinio kriminalinės justicijos diskurso analizei. Šio diskurso problematiškumą, autorių nuomone, sukelia paradoksali situacija: nacionaliniai baudžiamieji įstatymai, baudžiamosios teisės mokslas apie nusikaltimus ir bausmes, jų ištyrimo galimybės ir perspektyvos paremti nuoseklia, šimtmečių patyrimu išbandyta doktrina bei išsamia ją pagrindžiančia teisine praktika, tačiau vis dar daugybė fundamentalių baudžiamosios teisės tiesų išlieka dvipramiškos, o neretai ir abejotinos.

Autoriai atskleidžia, kad nemažai Europos valstybių, pvz., Austrija ar Prancūzija, jau nuo XVIII a. pabaigos *nusikaltimo* sampratą baudžiamajoje teisėje susaisto su fundamentaliu principu – *nullum crimen sine lege*. Tai reiškia, jog baudžiamajoje teisėje nusikaltimais laikomi tik baudžiamajame įstatyme aprašyti pavojingi asmens veiksmai ar neveikimas, kurie sukelia tam tikrus neigiamus padarinius. Tačiau baudžiamosios teisės doktrinoje pateikti nusikaltimo sąvokos apibrėžimai (pvz., „Nusikaltimas – tai „pagal įstatymą baustinas elgesys, kuris atitinka baudžiamajame įstatyme aprašyto nusikaltimo sudėtį ir, be to, yra neteisėtas ir kaltas“ (Wessels, Beulke 1998; 4–5) neįvardija kriterijų, kodėl kai kurios elgesio formos yra laikomos nusikalstamomis. Nors bendrai priimta nuostata, kad baudžiamoji teisė privalo apsaugoti elementarias bendruomenės narių tarpusavio sugyvenimo pagrindines *vertybes*, garantuoti teisinę taiką socialinėje tvarkoje, tačiau vis dar nepavyksta susitarti kokios vertybės – *individo tei-*

sės, socialinės vertybės, konstituciškai pagrįsti bendruomenės interesai, vyraujančios moralinės ir etinės nuostatos, pažiūros, nuomonės, įsitikinimai ar kita yra svarbiausios ir gali pretenduoti į baudžiamosios teisės apsaugą. Nesutariama ir dėl to, kur prasideda ir baigiasi baudžiamosios teisės ribos. Dėl to baudžiamosios teisės mokslas, kurdamas negatyvaus elgesio legalaus kriminalizavimo kriterijus, formuluoja juos pernelyg abstrakčiai suteikiant neribotą diskrecinę galimybę įstatymų leidėjui kriminalizuoti beveik bet kokią asmens elgesį.

Kita baudžiamosios teisės problema, kurią išskiria autoriai, yra ta, kad svarbiausių vertybių samprata nepagrindžiama siekio bausti už tokias elgesio formas kaip *rengimasis* ar *pasikėsinimas* daryti nusikaltimą, nes tokių elgesio formų kriminalizavimas reikalauja savarankiškų kriterijų. Be to, nacionalinių baudžiamųjų įstatymų leidėjai patiria vis didesnį tarptautinių institucijų tarnautojų, įvairiausių komisijų, ekspertų ar darbo grupių nuomonių, požiūrių ir vertinimų spaudimą, nors šių institucijų nuomonė neatspindi tarptautinės bendruomenės ar jos narių svarbiausių vertybinių orientacijų. Studijos autoriai atkreipia dėmesį ir į tą faktą, kad atskirų nusikaltimų sudėtys neretai formuluojamos taip neaiškiai, kad nusikalstamą elgesį sunku atskirti jau ne tik nuo administracinių pažeidimų, bet net nuo civilinių deliktų ar etikos taisyklių pažeidimo. O tai, savo ruožtu, apsunkina supratimą, koks elgesys yra tik neteisėtas, o koks – nusikalstamas. Recenzentui lieka tik pritarti autorių nuomonei, kad nusikaltimas kriminalinės justicijos kontekste neturi vie-

no pavadinimo, o „baudžiamoji valdžia“ gali baudžiamąją teisę panaudoti savo valdžios galių legitimavimui, ekonominių, socialinių ar politinių interesų įtvirtinimui.

Kita autorių pristatoma pamatinė baudžiamosios teisės sąvoka – kaltė. Autorių teigimu, šiandieninė baudžiamoji teisė iš esmės yra paremta *asmens savarankiškumo ir valios laisvės* idėjomis. Šiuolaikinės visuomenės žmogus turi veiksmų pasirinkimo laisvę, todėl, pasirinkdamas uždraustą veikimo būdą ir padaręs žalą, jis laikomas kaltu. Suprantama, kad *kaltė* yra juridinė abstrakcija, kurią galima pažinti tik per konkrečias jos pasireiškimų formas. Vyraujanti baudžiamosios teisės doktrina skiria dvi pagrindines kaltės formas – tyčia ir neatsargumą. Be to, bet kokios kaltės apibrėžimo prielaida yra asmens pakaltinamumas – gebėjimas suvokti savo veiklos pavojingumą ir jos padarinių žalingumą bei valdyti šiuos veiksmus. Tačiau teisinėje praktikoje, kaltės nustatymo požiūriu, įrodinėjamas ne subjektyvus individualus intelektinis suvokimas ir valinis apsisprendimas, o tam tikros objektyvios aplinkybės, kurios konkretaus žmogaus sąmonėje vykusius suvokimo ir norėjimo procesus, geriausiu atveju, gali įrodyti tik prielaidų lygmenyje. Didelį dėmesį autoriai skiria kriminalinės justicijos fundamentaliu institutui – *bausmei*. Autoriai pateikia tokią šios sąvokos apibrėžtį: „bausmė – tai atitinkamas asmens teisės ribojanti, tam tikrus draudimus ar įpareigojimus suponuojanti valstybės prievartos priemonė, kurią asmeniui, padariusiam nusikaltimą ir už padarytą nusikaltimą, skiria teismas apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu“ (p. 26-27).

Ypatingo dėmesio susilaukė baudžiamosios teisės doktrinos aspektas, kurio kontekste analizuojant fundamentalų santykį *nusikaltimas ir bausmė* lyginamos vertybės, kurios buvo pažeistos nusikaltimu, ir vertybės, kurių atėmimas ar ribojimas sudaro bausmės turinį. Autoriai atkreipia dėmesį į problemą, kad nesant kriterijų, kurie vertina skirtingas vertybes, nėra ir visuotinai pripažinto vertybių katalogo bei jų hierarchijos. Todėl, autorių nuomone, šis aspektas siūlo lyginti tarpusavyje nepalyginamus dalykus.

Studijoje įvertinami procesiniai kriminalinės justicijos aspektai, kurie svarbūs kriminalinės justicijos suvokimo ugdymui. Baudžiamasis procesas pristatomas kaip teisės šaka, kurios normos nurodo, kaip bus atliekamas nusikaltimo tyrimas, kas jį tirs, ar yra galimybės nusikaltimą ištirti, ko gali tikėtis ir kokią veikimo laisvę turi į šį procesą įtraukti privatūs asmenys ir, pagaliau, kokie bus šį tyrimą apibendrinantys procesiniai sprendimai. Pateikę baudžiamąjo proceso definiciją, autoriai išskiria ir nuosekliai pristato baudžiamąjo proceso principus, apibūdindami pastaruosius kaip tam tikromis vertybėmis paremtas pamatines nuostatas, kurios lemia nusikaltimų tyrimą, procesinių taisyklių turinį ir paskirtį bei kasdienio tikymo praktiką.

Autoriai taip pat pažymi ir dvilypę baudžiamąjo proceso paskirtį. Kaip vienus iš svarbiausių procesinių principų, skirtų užtikrinti veiksmingą baudžiamąjį persekiojimą, yra *oficialumo, legalumo ir tiesos nustatymo* principai. Nuo jų neatsiejami *laisvo įrodymų vertinimo bei tiesioginio įrodymų ištyrimo teisme principai*. Šių principų aptarimas

knygoje pasižymi griežta teksto elegancija. Antroji fundamentalių baudžiamąjo proceso principų grupė siekia apsaugoti ir apginti į procesą įsitraukusių ar į jį įtrauktų privačių asmenų teises ir interesus.

Prie svarbiausių šios grupės principų autoriai priskiria: *teisės į gynybą, teisės aktyviai nedalyvauti savęs įkalinimo procese, nekaltumo prezumpcijos, rungimosi, proceso greitumo ir proporcingumo principus*. Aiškus ir profesionalus šių principų pristatymas, jų vidinių ir išorinių prieštaravimų formulavimas, veda prie svarbių išvalgų. Pirmą, baudžiamąjo proceso principai, kuriais siekiama užtikrinti efektyvų baudžiamąjį persekiojimą, iš esmės prieštarauja principams, kuriais siekiama apsaugoti privačių asmenų teises ir interesus. Šie principai veikia skirtingomis kryptimis, jei ne neigia, tai iš esmės riboja vienas kiti veikimą. Antra, procesiniai principai, skelbiantys privačių asmenų teisių ir interesų apsaugą, jeigu jie nėra detalizuoti baudžiamąjo proceso įstatyme ir paversti teisės normomis (o daugeliu atvejų taip ir yra), iš tiesų tėra arba lengvai gali tapti tik teoriniu šūkiu. Kitaip sakant, prioritetas teikiamas ne į baudžiamąjį procesą įtrauktą ar savo valia į jį įsitraukusių asmenų teisėms, o kriminalinės justicijos institucijoms.

Apibendrinant pirmąją studijos dalį „Fundamentalūs kriminalinės justicijos principai“ pastebime, kad autoriai nepalaido teisės atsiribojimo, aišku, siekiant kilnių puristinių tikslų, nuo sociologijos, psichologijos, etikos ir politikos teorijos. Jų negalima apkaltinti atitrūkimu nuo pamatinių klausimų apie teisės santykį su politika, visuomene ir ekonomika ir pasinėrimu į gry-

na pozityvizmo nirvaną. Autoriai fiksuoja socialinį ir politinį kontekstą, kuriame egzistuoja baudžiamoji teisė, tuo pritardami Maxo Weberio sociologinėms išvalgoms, kad teisė priklauso nuo kažko kito ir nėra autonomiškai save pačią kurianti sistema. Teisė nėra tik dedukcinis vienos normos išvedimas iš kitos normos. Kaip teigė Carlas Schmittas: „nėra normos, kuri būtų pritaikyta chaosui. Tvarka turi būti atkurta, kad teisėtvara būtų prasminga. Privalo būti sukurta normali situacija, ir suverenai yra tas, kuris galutinai nusprendžia, ar ši normali būklė ištis tveria. Bet kuri teisė yra *situacinė teisė*“ (2014; 36). Tai mus verčia prisiminti Thomaso Hobbeso iškeltus du pamatinius teisės ir politikos klausimus: *Quis iudicabit? Quis interpretabitur?*

Antra monografijos dalis skirta kriminalinės justicijos kaip socialinių mokslų diskurso analizei. Manychiau, kad sociologiškai smalsaujančiam skaitytojui ši dalis yra svariausia, – nagrinėjami filosofinis, sociologinis bei lingvistinis kriminalinės justicijos kontekstai. Autoriai pabrėžia, kad teorinis interpretacinis kontekstas priklauso ne tik nuo mokslininko sugebėjimo analizuoti ir apibendrinti faktus, bet ir nuo pamatinių ikiteorinių principų. Šiuolaikinėje mokslo metodologijoje tokių principų visuma vadinama paradigmomis, todėl mokslinis tekstas audžiamas remiantis idėja, kad semiotinis žvilgsnis į idėjų formavimąsi ir raidą leidžia suformuluoti tris paradigmas: 1) *semantinę*, kur dominuoja klausimas „kas?“ ir aiškinimo procedūra nustatoma per sąsają su idealium arba materialium objektu; 2) *sintaksinę*, kur dominuoja klausimas „kaip?“, o

aiškinimo procedūra susaistoma su kitų ženklų arba terminų paieška; 3) *pragmatinę*, kur klausimas „kas?“ nukreiptas į subjektą ir nustato ryšį tarp subjekto veiklos ir ženklų, kurie yra jo veiklos produktai.

Autorių pateikta *klasikinės* (semantinės), *pozityvistinės* (sintaksinės) ir *hermeneutinės* (pragmatinės) paradigmų genezė ir pagrindinių principų formulavimas pasižymi askeciniu rūstumu, aiškumu ir išbaigtumu. Šiame skyriuje atlikta ne tik pamatinių kriminalinės justicijos idėjų interpretacija, bet ir pristatytas specifinio deontologinio profesinio diskurso, kuriame tiesos nustatymas siejamas ne tik su teisinių normų logiškumu, bet ir su už baudžiamąjį teisingumą vykdymą atsakingų institucijų bei jų pareigūnų veiklos reglamentavimu. Epistemologine prasme, šis diskursas yra objektinis pagrindas platesniam kalbėjimui apie kriminalinę justiciją humanitarinių (filosofijos ir lingvistikos) bei socialinių (sociologijos, ekonomikos, psichologijos) mokslų kontekstuose.

Akivaizdu, kad studija pagal keliamą problematiką neišvengiamai „prisiliečia“ ne tik prie hermeneutinės, bet ir prie pragmatinės paradigmos, todėl autoriai neaplenkia ir politinio ekonominio kriminalinės justicijos konteksto. Mikro ir makro ekonominės idėjos lydi kriminalinės justicijos vystymąsi, jos teorines diskusijas ir praktiką. Kadangi modernios kriminalinės justicijos formavimasis siejamas su ekonominėmis idėjomis, su visuomenės resursų optimizavimu vykdant nusikaltusių asmenų persekiojimą ir nubaudimą, jų galimos pasekmės plačiai diskutuojamos, pabrėžiant, kad vakarietiškas kelias į GULAG'ą prasideda tuomet,

kai kriminalinėje justicijoje įsiviešpatauja ne plačios humanistinės idėjos ir vertybės, o siauri administravimo ir verslo interesai. Autorių požiūriu, noras optimizuoti ir komercionalizuoti „bausmių vykdymą“ gali turėti netikėtų pasekmių ne tik kriminalinės justicijos funkcionavimui, bet ir pačiai socialinei sistemai.

Nemažiau svarbus, autorių nuomone, psichologinis kriminalinės justicijos suvokimas, nes veiksmų įvairovė, lemiančių žmonių baudžiamojo teisingumo suvokimą, projektuoja skirtingą reakcijų raišką. Psichologijoje, kalbant apie bendrą teisingumo konstrukta, išskiriamos dvi prieigos – viena susijusi su kognityvinėmis, kartu ir moralinės raidos teorijomis, o kita apima socialinės psichologijos perspektyvą. Autoriai mokslškai preciziškai ir emocionaliai jautriai pristato su teisingumu koreliuojančias temas – socialinio pažinimo ir moralės raidą visuomenėje, emocijų ar elgesio ypatumus, susiformavusius susidūrus su teisinga ar neteisinga situacija, subjektyvią teisingumo reikšmę, subjektyvius teisingumo kriterijus, emocijų įtaka pareigūnų priimamiems sprendimams ir kt. Autoriai įžvelgia, kad žmonės teikia daugiau dėmesio tai informacijai, kuri atitinka jų psichologinę būseną, todėl galima teigti, kad priežastingumo ryšių analizė yra nevienareikšmiška ir paini. Nepaisant to, kriminalinės justicijos suvokimo fenomenas privalo būti grindžiamas asmens kognityvinio ir emocinio funkcionavimo lygmeniu, kuris konvertuojasi į atitinkamo elgesio analizę.

Autorių pristatoma visuomenės narių požiūrio į kriminalinę justiciją ir jos recep-

ciją analizę recenzijos autorius traktuoja kaip tikslingą pasirengimą empiriniam tyrimui. Teigdami, kad pagrindiniai socialinio žinojimo šaltiniai yra asmeninė patirtis, reikšmingi kiti asmenys (šeima, bendramžiai, draugai), kitos socialinės grupės ir institucijos (mokykla, bažnyčia, valstybinės institucijos) bei masinės medijos, autoriai apibrėžia kriminalinės justicijos suvokimo funkcionavimo lauką. Išskiriamos trys pagrindinės nusikaltimų ir kriminalinės justicijos tikrovės rūšys: patiriama, simbolinė ir socialiai konstruojama. Kadangi kriminalinė tikrovė daugelio individų nepatiriama tiesiogiai, jos suvokimas dažniausiai remiasi antrinio pobūdžio patyrimu, o tiksliau – vaizdiniais, randamais masinėse medijose. Studijoje pateikiamas požiūris, kad, turėdamos sinoptinę galią, medijos prisideda prie kriminalinės justicijos suvokimo ir žinojimo konstravimo. Būdamos žinojimo apie kriminalinę tikrovę mediatoriais, masinės komunikacijos priemonės pateikia supaprastintą šios tikrovės versiją. Autoriai atkreipia dėmesį, kad nusikaltimų tematika beveik visada susieta su „baime“. Pažymima, kad įbaugintą visuomenę yra lengviau valdyti ir manipuliuoti, ji tampa ne tiek mąstanti ir reflektuojanti, kiek besivadovaujanti instinktais ir reaguojanti bei labiau pažeidžiama moralinės panikos apraiškoms.

Suregztį keletą apibendrinančių sakinių antrajai monografijos daliai „Kriminalinė justicija kaip socialinių mokslų diskursų dalys“ – nelengvas uždavinys. Ši dalis, įvertinus turinio formuluotes, sukonstruota iš keturių gana savarankiškų socialinių mokslų

diskursų, kurių tarpusavio santykius vis dar slegia istoriškai paveldėta pagieža, skepticizmas ir numanomas pranašumas (bent jau trijų pirmųjų). Tačiau išankstiniai nuogastavimai nepasiteisino. Visi keturi autorių tekstai pasižymi turtingomis teorinėmis-istorinėmis apžvalgomis, analizės skvarba, barokinėmis argumentų pynėmis, tekstų įtaigumu bei dėstymo logika. Recenzentui ši darbo dalis paliko solidžios, vientisos, gilios analizės įspūdį. Šis tyrimas, galime teigti, savo forma yra hermeneutinis, nes yra įkvėptas tam tikros filosofinės tradicijos tekstų interpretacijos, o savo turiniu yra artimas kritinei teorijai, kurios tikslas – ne tik socialinių fenomenų analizė ar aprašymas, bet ir jų kritika. Manau, kad jis bus naudingas ne vienai socialinius mokslus studijuojančiai studentų kartai.

Trečioji studijos dalis – empirinis tyrimas, kuris yra pagrindinis šios studijos produktas – skirta kriminalinės justicijos suvokimo Lietuvos visuomenėje analizei. Atlikti tyrimai atskleidžia Lietuvos gyventojų kriminalinės justicijos principų suvokimą bei jų įgyvendinimą visuomenėje. Kiekybinių tyrimų rezultatų analizė rodo, kad baudžiamasis teisingumas Lietuvos gyventojams yra svarbus socialinis institutas, skirtas apsaugoti pamatines žmogaus teises bei socialinius interesus, tačiau respondentai dažniau linkę nesutikti su teiginiu, kad Lietuvoje visi žmonės prieš įstatymą lygūs.

Respondentai taip pat neturi aiškos nuomonės dėl bausmių dydžio nusikaltusiems asmenims teisingumo. Pasisakydami už teisingumo palaikymą ir griežtas sankcijas nusikaltusiems, visgi didesnę dalis apklaustųjų,

esant materialiai naudai, pirktų kontrabandinę prekę, jei jos kaina būtų mažesnė už legalios prekės kainą. Tai tik vienas iš kognityvinio disonanso pavyzdžių, pakliuvusių į sudėtingai regztą empirinio tyrimo tinklą, nors ir intuityviai žinomas daugeliui mūsų iš kasdienių susidūrimų su socialine aplinka ir jos medijuotomis formomis. Tai nestebina recenzijos autoriaus, kuris savo recenziją pradėjo V. Rubavičiaus citata, nes Lietuvos spaudos ir televizijos reportažų analizė rodo, kad masinėms medijoms būdingi negatyvūs informacijos apie kriminalinę justiciją srautai. Kriminalinės justicijos tematikos pateikime dominuoja aiški orientacija į sensacingus nusikalstamos veiklos įvykius, kas visuomenėje formuoja grėsmingo ir „neteisingo“ pasaulio vaizdą. Šiuolaikinių masinių medijų rinkoje smurtas ir agresija (kartu su nuogo kūno demonstravimu) yra geriausiai parduodamos prekės.

Darytina prielaida, kad informacijos apie kriminalinę justiciją „gamintojai“ siekia sukurti tikroviškumo iliuziją, pindami „faktiškumo tinklą“, tačiau legitimuodami politinį *status quo*. Kokybiniai trijų socialinių episteminių grupių – ekspertų, gerai informuotų piliečių ir paprastų visuomenės gyventojų – tyrimai parodė, kad jos pripažįsta kriminalinės justicijos būtinumą, tačiau joms būdinga skirtinga retorika ir skirtingų dominuojančių temų pasirinkimas. Ekspertų grupė vertina kriminalinės justicijos negatyvumą kaip objektyvią duotybę, tačiau to nedramatizuoja, o stengiasi rasti pozityvią išeitį. Gerai informuoti piliečiai nepasitenkinimą kriminalinės justicijos procesų rezultatais stengiasi panaudoti savo

galių sustiprinimui. (Čia galima retoriškai paklausti, kodėl Lietuvos teismų sistema temdo filosofo V. Rubavičiaus nuotaiką ir kokią naudą jam turėtų atnešti išsakoma kritika arba simbolinis pasigalynėjimas su ekspertų diskursu?)

Paprastų visuomenės gyventojų diskurse akivaizdus medijų nuomonės primetimo ir jos dirbtinio formavimo efektas. Autoriai užfiksavo gana stiprų ekspertų ir gerai informuotų piliečių diskursyvinį aljansą, kuris, beje, nesusilieja į bendrą „galios ir žinojimo“ diskursą. Pažymima, kad nors gerai informuoti piliečiai bei paprasti visuomenės gyventojai pripažįsta išskirtinį ekspertų vaidmenį, tačiau norėtų ne tik išplėsti ir papildyti savo žinojimą, bet ir būti išgirsti, dalyvauti apibrėžiant aktualią kriminalinės justicijos tematiką bei svarbiausius jos klausimus. Pripažįstama, kad nors vienodo kriminalinės justicijos suvokimo visuomenėje greičiausiai pasiekti niekada ir nepavyks, tačiau esamą situaciją reikia tobulinti, todėl

kalbėjimasis tarp įvairių socialinių grupių turėtų būti nuolatinis procesas.

Baigiant knygos apžvalgą, norėčiau pažymėti, kad studija yra rimtas mokslinio darbo rezultatas. Ji grindžiama reikšmingais empirinių tyrimų duomenimis, pastarųjų teorinės interpretacijos atliktos solidžiai ir įtaigiai. Imponuoja tai, kad nors apie teisinius, kriminologinius, filosofinius, sociologinius, psichologinius bei ekonominius kriminalinės justicijos suvokimo aspektus kalba skirtingų mokslo sričių atstovai, studija neįgavo chaotiško pavienių straipsnių rinkinio formos. Monografijos autoriams norisi palinkėti, kad jų viltys sudominti skaitytoją, paskatinti politines, pilietines, akademines diskusijas apie kriminalinės justicijos vietą ir jos suvokimo perspektyvas visuomenėje išsipildytų. Taip pat autorius linki sau ir kolegoms, kurie savo moksliniais tyrinėjimais ir moksliniais radiniais sudaro teorines ir praktines prieigas kurti teisingą visuomenę, tikėti, kad teisinga visuomenė nėra tik abstrakti iliuzija.

LITERATŪRA

Rubavičius, Vytautas. 2014. *Vėluojanti savastis: studijos ir straipsniai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Schmitt, Carl. 2014. *Politinė teologija; Politinė teologija II*. Vilnius: Versus aureus.

Schutz, Alfred. 1964. "The Well-Informed Citizen: An Essay on the Social Distribution

of Knowledge" in *Collected Papers II. Studies in Social Theory* (ed. by A. Brodersen). The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff: 120-134.

Wessels, Johannes; Beulke, Werner. 1998. *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. Heidelberg: C. F. Muller Verlag.

Vaidutis Laurėnas

Istorijos politikos tyrimai. Ar reikalingas akademinis maištas?

Profesoriai Alvydas Jokubaitis ir Raimundas Lopata ne pirmą kartą bendradarbiauja publikuodami savo mokslinius tyrimus. Jų pastarojo meto bendra publikacija *Lietuva kaip problema: filosofiniai istoriniai politikos tyrinėjimai*. (Vilnius: Tyto alba, 2014 m.) yra šios recenzijos objektas.

Knygą sudaro vienuolika straipsnių, taip pat pratarinė, įvadas ir pabaigos žodis. Bet recenzijai pasirinkau labiau apibendrintą – trinarę – šioje knygoje nagrinėjamos problematikos struktūrą. Tai: 1) politikos mokslo ir sociologijos kritika („alternatyvos politikos sociologijai ieškojimas“), ir istorijos mokslo bei filosofijos išskirtinių pažintinių galimybių tiriant dabarties politiką teigimas; 2) Lietuvos tautinės valstybės kilmės ir raidos filosofinė istorinė projekcija į dabartį; 3) Lietuvos Respublikos prezidentų, A. Brazausko ir V. Adamkaus, ir Aukščiausios Tarybos (Atkuriamojo Seimo) Pirmininko V. Landsbergio istorijos sampratų įsamenintas politinis veiksmingumas.

A. Jokubaitis ir R. Lopata nurodo (netiesiogiai) atskirų straipsnių konkrečių autorystę. Manytina, kad pratarinė, įvadas ir pabaigos žodis yra bendraautoriniai tekstai. To-

kiais atvejais, o taip pat kai atskiras straipsnis yra parengtas abiejų autorių, recenzijoje vartojamas bendrinis vardas *autoriai*.

Autoriai, šiek tiek netikėtai nurodydami į savo „priskyrimą politologams“ (p. 11), knygą pradeda svarstytais apie politikos